

„...nem zárt, hanem nyitott,
sőt esetleg káosz is”

Beszélgetés Minamizuka Shingóval

Minamizuka Shingo a Tokiói Chiba University emeritus professzora, évtizedek óta a magyar történelem és kultúra kutatója, a Japánban folyó hungarológiai kutatások egyik elindítója. 2004 óta a Research Institute for World History (RIWH) alapítója és elnöke. Legfontosabb művei: Tōō keizaishi no kenkyū: sekai shihonshugi to Hangarī (Kelet-európai gazdaságtörténet – Világi kapitalizmus és Magyarország, 1979); Shizukana kakumei: Hangarī no nōmin to jinminshugi (Néma forradalom: parasztok és népi mozgalom Magyarországon, 1986); Hangarī no daisan no michi: Shihonshugi to shakaishugi no hazama de (Magyarország harmadik útja: kapitalizmus és szocializmus között, 1991); Hangarī ni teitetsu yo hibikike: eiyū to natta umadorobō: Rózsa Sándor (Rózsa Sándor: betyár vagy bandita? 1992); Budapeshuto shi: Toshi no yume (Budapest története: városi álom, 2007); Zusetu hangarī no rekisi (Magyar történelem képekben, 2012)

Hol és mikor született?

Japánban, Toyama megyében 1942. január 3-án születtem. Három és fél éves lehettem, amikor a háború véget ért. Egy amerikai légitámadásban leégett a házunk, augusztus 10-én porig égett Toyama.

Mikor ismerkedtél meg Magyarországgal?

Tizenhárom-tizennégy éves gimnazistaként. A Toyama megyei *Észak-Japán Hírlap*ban megjelentek 1956 eseményei, sőt még a ledöntött Sztálin szobor képét is közzétették. Az nagyon imponáló volt, de mégsem amiatt kezdtem el érdeklődni Magyarország iránt. Egyetemistaként mélyültem el az '56-os eseményekben. Első- és másodévesként is előadást szerveztünk a tokiói egyetemi fesztiválon. Egyik alkalommal a szovjet–kínai ellentét volt a téma, melynek kapcsán mindenképpen felmerült '56. Amikor tanultunk a kínai–szovjet ellentétről, említésre került az SZKP XX. kongresszusa, majd az, hogyan reagált rá Kelet-Európa; valamint a magyar '56, és hogy arra hogyan reagált Kína. Tehát tisztában voltunk azzal, hogy '56 mennyire fontos esemény volt. Emlékszem, milyen szorgalmasan olvastam róla. A kínai *Pekingi Hetilap* japán fordításában megismerhettük a kínai oldal véleményét, de azt kételkedve fogadtuk, ezért kerestünk más, japán tanulmányokat is. Így mindenki tanult a kortárs történelemről. Én főszervezője voltam az előadásnak, ezért még szorgalmasabban tanulmányoztam az eseményeket. Érdekes, hogy miközöttünk, diákok között is megvoltak a szovjet oldalt és a kínai oldalt pártolók.

Hogyan zajlottak egyetemista éveid 1961 és 1965 között?

A nemzetközi tanulmányok szakot választottam. A jogi vagy a gazdaságtudományi kar nem annyira tetszett, inkább valami kevésbé rendszert alkotó terület vonzott. Gimnáziumban nem csatlakoztam semmilyen szakkörhöz, hanem iskolán kívül, egy felsőbb éves ajánlására elkezdtem járni a békeszeretők körébe. Akkor már ismertem Uehara Senroku békés egy-

más mellett életről szóló könyvét, melyet többször olvastam, és aláhúztam benne a fontos részeket. Nemzetközi tanulmányok szak abban az időben még csak a Tokiói Egyetemen létezett, és olyan elit képzést nyújtott, mely a legjobb munkavállalási kilátásokat kínálta: kereskedelmi cég vagy bankalkalmazott, tömegkommunikáció, diplomata. Sokan úgy gondolták, diplomata leszek, de én utolsó éves koromig bizonytalan voltam a jövőmet illetően. Végül elgondolkodtam a munkába álláson, és felsőbb évesek tanácsára megnéztem több bankot, az NHK japán TV-t, de egyik sem tetszett. Nem maradt más, csak a továbbtanulás.

Egy szemináriumon többféle angol tanulmányt olvastunk az orosz forradalomról, a Kominternről, a XX. kongresszusról, Dimitrov népi demokráciájáról, sőt, még '56-ról is. Nem emlékszem, hogy pontosan mit tárgyaltunk, de felkeltette a figyelmemet a szocializmus, a Komintern és a munkásmozgalom. Emlékszem, hogy különleges óramenetének köszönhetően Eguchi Bokuro professzor órái nagy hatással voltak rám. Három-négy perc alatt felolvasott egy kéziratot, majd arról többféle szempontból, például mai szemszögből vagy ázsiai és afrikai szemszögből is véleményt mondott. Érdekes volt, mert ezáltal megtanultuk, hogyan gondoljuk át a kor adott problémáit. Minden óráján részt vettem.

Végül Udaka Motosuke professzor úr szemináriumát választottam. Először Kelet-Európáról szerettem volna tanulni, de a professzor úr és a többiek Oroszország és a Szovjetunió után gondolták a Kelet-Európára való áttérést. Emlékszem Udaka dogmatikus marxista óráira Leninről és az orosz forradalomról. Mint akkori fiatalok, nem nagyon értettük, de arra felfigyeltünk, hogy Eguchi professzor és Udaka professzor orosz forradalomról alkotott elmélete különbözik. Gyakran beszélgettünk róla, hogy vajon miért.

Nemzetközi gazdaságról szóló szemináriumon is részt vettem, mert érdekelt a szocialista országok gazdasági segítségnyújtásának értelmezése, avagy a gazdasági segély és a fejlődő országok közötti összefüggés. Ebben az elméletben arról vitatkoztak, hogy elfogadható-e az az állítás, miszerint a szovjet típusú tervgazdálkodással járó nehéziparosítás a gazdasági fejlődés irányába vág. Az USA ezzel nem értett egyet, amit W. W. Rostow gazdasági fejlődési elmélete is hangsúlyozott. A szocialista országok viszont azt állították, hogy a gazdasági segítségnyújtás feltétel nélküli. Én is több konkrét esetet kutattam. Szerintem az egy alternatíva lehetne, hogy a fejlődő országok ne csak Amerikától és Európától fűgjenek.

Ezek szerint már egyetemista korodban is érdekelt Kelet-Európa?

Igen, elsősorban a kínai–szovjet ellentét miatt, azonban az érintett országok közül Magyarországot és Jugoszláviát tartottam a legfontosabbnak. Jugoszláviát vagy Lengyelországot is választhattam volna kutatási területként, még nem döntöttem el pontosan, amikor bekerültem az egyetemre.

Miről írtad 1967-ben a diplomamunkádat?

A szovjet NEP-korszakról, az 1920-as évekről, azon belül is a trockista párttal és a gazdasági teoretikus Jevgenyij Preobrazszkijjal foglalkoztam. Udaka szemináriumán E. H. Carrt fordítottunk, ha jól emlékszem, a bolsevik forradalom második kötetét.¹ Innen vettem az ötletet, hogy Preobrazszkij 1924–1926-os elméletét használjam fel.

Kalandos úton szereztem be Carr munkájának összes kötetét. Egyik barátom édesapja egy élelmiszeripari gépgyártó cég igazgatója volt, és amikor a fiával elutaztak az USA-ba, megvették nekem. Annakidején ugyanis Japánban nem lehetett ilyen könyvekhez hozzá-

¹ Edward Hallett Carr 1950 és 1978 között jelentette meg 14 kötetben *A History of Soviet Russia* című sorozatát, melynek első része három kötetből állt *The Bolshevik Revolution* címmel (1950, 1952, 1953). Ebben Carr az 1917 és 1922 közötti időszakot tárgyalta. (A szerk. jegyzete)

jutni. A kötetek tanulmányozása után Carr alapján felülvizsgáltam Preobrazszenzkij elméletét. Hogyan is szereztem be Preobrazszenzkij egy cikkét? A Tokiói Egyetemi Könyvtár raktára bővelkedett húszas évekbeli szovjet folyóiratokban, és ott találtam rá. Ráadásul szovjet állami cégek jelentéseire, sőt cégtörténetekre is rábukkantam ott. Ezekből írtam a diplomamunkámat.

Azután belevágtál a doktori disszertáció készítésébe is?

Igen, s épp az egyetemi diáktüntetések időszaka volt, amikor elkezdtem volna a kutatásomat. Nagy divatja volt akkor a lázongásnak, én is röpiratot készítettem, szidtam a profeszszori kart, amiért ők elítéltek, én pedig megszakítottam a kapcsolatot Udaka professzorral. Nem jártam a szemináriumára, hiába próbáltak visszacsalogatni a többiek.

Ebben a régi rendszerben ha valaki szakított a konzulensével, máshol nem kapott helyet. Az egyik professzor még azt is a fejemhez vágta, hogy mindenáron megtöri a karrieremet. Udaka professzor pedig azért kritizált, mert trockistának vélt. Így egyedül maradtam. 1969–1970 táján nagyon elgondolkodtam, hogy mi tévő legyek.

Az egyetemi diáktüntetések közben persze nem lehetett kutatásokra koncentrálni, ezért fordítással foglalkoztam. 1969-ben kiadtam E. H. Carr kis szöveggyűjteményének (1917: *Before and After*) japán nyelvű fordítását. Végül egyik barátom ajánlott egy munkát a Tsuda Egyetemen (Tokio megye, Kodaira város), mely éppen nemzetközi tanulmányok szakot készült indítani, és kerestek egy témában járatos fiatal kutatót. Szerencsére megtetstettem a rektorhelyettesnek, 1970 áprilisától óraadóként dolgoztam, a következő évben pedig már szerződéses tanár voltam.

Folytattad a Szovjetunió történetének kutatását?

A Szovjetunió kutatásának történetét, a szovjet gazdaság történetét és a nemzetközi gazdaság működését kellett tanítanom. Ráadásul a kiadó kérte tőlem az E. H. Carr szovjet (bolsevik) történeti sorozatának további fordítását, beleértve a *Szocializmus egy országban* címűt.² Átültettem japánra az ötödik kötetet a történelemlről és a hatodikat a gazdaságról. Tehát foglalkoztam szovjet történelemmel is.

A második világháború után szüneteltek a külföldi ösztöndíjpályázatok Japánban. 1972 körül azonban már engedtek minket, kutatókat külföldre, bár az én egyetemem csak olyan feltétellel, hogy ha az utazás költségeit és az első három hónap utáni ellátását vállalja a pályázó. Ez mindenesetre óriási lehetőség volt akkoriban. Mivel a Szovjetunióba nem lehetett menni, én Lengyelországra, Magyarországra vagy Jugoszláviára gondoltam. Végül kiderült, hogy csak Magyarország hirdetett állami ösztöndíjpályázatot. Már a nyári szünet előtt pályáztam, augusztusban megkaptam az ösztöndíjmat, és 1972 októberében indultam. Korábban már járt Magyarországon Iwasaki Etsuko asszony, s visszatérése után a japán Magyar Nagykövetség jegyzője lett. Könyvkiadót alapított, magyar nyelvet tanított egyetemeken és a külügyminisztériumban, magyar nyelvűkönyveket írt japánul, magyar irodalmat fordított japán nyelvre (például A Pál utcai fiúkat, Konrád György A látogató vagy Kertész Imre Sorstalanság című regényét). Nem tudtam akkoriban magyarul, ezért a pályázati elbeszélgetésen angolul beszélgettünk. Azt kérdezték, hány százalék Magyarországon a tsz-esített földterület, és én megválaszoltam, mivel Udaka professzor egyetlen Kelet-Európáról szóló értekezésében a második világháború utáni földreformokról, a népi demokrácia korának földreformjairól írt.

² Carr négy kötetből álló sorozatának harmadik, *Socialism in One Country* című része az 1924 és 1926 közötti időszakot dolgozta fel. (A szerk. jegyzete)

Elindultál Magyarországra. Milyen információid voltak az ottani kutatási lehetőségekről és a magyar nyelvről?

1972. október 3-án vagy 4-én indult a hajó, addig félig elolvastam Imaoka Juichiro *Magyar nyelv négy hét alatt* című könyvét. Japánban semmilyen információ nem volt elérhető magyar kutatókról, és a magyar nyelv tanulására sem volt lehetőség. Magyarországon a Kulturális Kapcsolatok Intézete fogadott és ajánlott a figyelmembe két kutatót. Az egyik Balogh István politikatörténész, a másik pedig Berend T. Iván volt, aki később a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, majd elnöke lett. Engem a gazdaságtörténet érdekelt, és mivel Iván a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékének vezetője volt, őt választottam. Hetente konzultáltunk. Eleinte angolul írtam esszéket, és megmutattam neki.

Hetente kétszer két órában magyar nyelvi magánórákat vettem. Mivel azonban nem nagyon volt kedvem tanulni, az első órában az anyaggal haladtunk, a második órában pedig bor mellett beszélgettünk – Magyarországról, a kultúráról és a magyarokról. Eleinte angol nyelven tanítottak a *Learn Hungarian* című nyelvkönyvből, fél év elteltével azonban elkezdtem olvasni – igaz, naponta csak egy oldalt – az Iván és Ránki György által írt *A magyar gazdaság száz éve* című könyvből.

Miről szóltak az általad írt esszék? Mi érdekelt téged?

Berend Iván és Ránki György angol nyelven megjelent tanulmányait és időnként az *Acta Historica*-ban, az MTA angol nyelvű folyóiratában a magyar gazdaságról megjelent cikkeket olvastam. Ha jól emlékszem, először a magyar ipari forradalomról és a külföldi tőke szerepéről Magyarországon. Sokat írtam, azokat megmutattam Ivánnak. Idővel bemutatta nekem Ránki Györgyöt, akinek az irodája nagyon közel volt a lakásomhoz. Többször kértem kölcsön tőle könyvet, ha pedig összejövetel volt, engem mindig meghívott. Akkor már az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója volt, ezért sokszor elvitt az Akadémiára is. 1973 júliusában pedig levelet írtam Niederhauser Emilnek, hogy szeretném megismerni, mert igazán megtetszett *A jobbagyfelszabadítás Kelet-Európában* című könyve. Itt talán meg kell említenem, hogy engem nem csupán Magyarország érdekelt, hanem annak a kelet-európai országokkal való összehasonlítása. Felnéztem Niederhauser Emilre. Nagy megtiszteltetésnek éreztem, amikor elhívott az intézeti szobájába. Aztán majdnem minden héten voltam nála a Történettudományi Intézetben, majd a lakására is meghívott kávézni.

Az állami ösztöndíj fedezte a megélhetést?

Igen, mert szerencsére a lakbér benne volt az ösztöndíjban, a rezsierért pedig alig kellett fizetni, olyan olcsó volt. Úgyhogy szinte csak a telefonszámla volt megterhelő. Akkor is tudtam, milyen kivételes helyzetben voltam, mert abban az időben ritkaságszámba ment, hogy egy lakásban legyen telefon. Havi 3000 forint volt az ösztöndíj, mint annakidején a diplomás fiatalok havi bére. Nos, abból nem sok könyvet lehetett vásárolni, de a megélhetésre elég volt. Ezenkívül külön kaptunk pénzt opera- és színházjegyekre. Ráadásul havonta egyszer vidékre is elvittek, sofőrös autóval, ami akkor hihetetlennek tűnt. Így jutottam el többek között Kőszegre és Egerbe.

1973 nyarán kezdtem japánul tanítani egy magyar lányt, Erikát. Még most is emlékszem, milyen finom húst ettem nála. Abonyi származású volt, és háromszor-négyszer el is vittek oda. Az volt az első találkozásom a magyar falvakkal. Akkoriban az a mondás járta, hogy Magyarország leggazdagabb vidéke a falu. Ott voltak csak igazán szép fürdőházak, autók és még sorolhatnám. Láttam azt is, milyen jól működik a falusi háztáji gazdálkodás.

Emil és György elvittek a Debreceni Egyetemre is, mert mindketten oda jártak, és régen ott tanítottak. Bemutattak nekem két, Emil szerint kiváló fiatal kutatót. Az egyikük Kóvér György volt.

Ezek szerint lassacskán megismerted az akadémiai életet Magyarországon?

Az ottani történettudományban olyan viták folytak, mint például, hogyan értékeljük a kiegyezést vagy a kilencvenes évekbeli gazdasági fejlődést. Két tábor volt, egy konzervatív, akik szerint a magyar gazdasági fejlődés az osztrákoktól függött, és a feudális elemek nagyon megmaradtak, míg a másik tábor a modernizálás elemeire összpontosított. Ivánék 1973 második felében kezdtek vitatkozni a perifériákról, harcoltak a konzervatívok ellen, de közben már beszéltek Immanuel Wallersteinről, aki szerint ha a gazdaság középpontjában lévő fejlett országok tovább fejlődnek, azzal egy időben előidézik a perifériák kialakulását, és meghatározzák fejlődésüket. Annakidején semmit sem tudtam sem Wallersteinről, sem a perifériákról, ezért könnyen meggyőztek. Magyarországon hallottam először Wallersteinről, sőt Iván baráti kapcsolatot ápolt Alexander Gerschenkronnal is, aki ugyan keveset írt, de Iván szerint nagy tudású ember volt. Egyébként a magyarok orosz kutatókkal is tartották a kapcsolatot.

Magyarországon hozzájutottam a legújabb szakirodalmi eredményekhez, ami igen-igen meglepett. Csak a történettudományt ismertem, de Kelet és Nyugat kutatói között mindkét irányban igen fejlett információáramlás zajlott. Akkoriban a nyugati és keleti kutatók együtt dolgoztak, vitatkoztak a második jobbgyságról és az ipari forradalomról, az 1880–1890-es évekbeli bankok közötti nemzetközi kapcsolatokról. Korábban nagyon zártnak gondoltam a szocializmust, de valójában teljesen más volt.

A magyar kutatók gyakran részt vettek osztrák–magyar történész konferenciákon, az ötévente egyszer megrendezésre kerülő Nemzetközi Történész Kongresszuson vagy a Nemzetközi Gazdaságtörténeti Kongresszuson. A hazatérémtől sokat tanulhattam magyarországi tartózkodásom második felében. Ehhez képest Japán nagyon elmaradott volt.

1974 márciusában hazatértél. Mihez kezdted akkor?

Először is rendszereztem a beszerzett könyveket, iratokat és az irományaimat. Már elavultnak tűntek a korábban használt elméleti könyveim, miután láttam és megtapasztaltam az igazi magyar társadalmi rendszert és az ottani pezsgő akadémiai életet. Írni kezdtem arról, amit Magyarországon tanultam és kutattam. Sokat beszélgettünk Eguchi professzorral és a finn történelmet kutató Momose Hirosi professzorral, míg végül megalapítottuk a Kelet-Európai Tanulmányok Egyesületét 1976-ban. Japánban már régóta létezett egy orosz történelmet kutató egyesület, de oda nem tudtunk beilleszkedni. A Japán és Kelet-Európa Kapcsolata Kutatói Körben elkezdtük kutatni a Japán és a kelet-európai országok közötti kulturális kapcsolatokat, melynek összefoglalóját 1982-ben kiadtuk,³ ahogyan a Peter F. Sugar és Ivo J. Lederer által szerkesztett *Nacionalizmus Kelet-Európában* című kötet japán nyelvű fordítását is.

Először csak hatan-heten voltunk, majd amikor hivatalosan is elismertek bennünket kutatói egyesületként, különböző egyetemekről ötven-hatvanra bővült a létszám. Magyarországi kutatásaimról rendszeresen írtam cikkeket, de először nem találtam Kelet-Euró-

³ Nihon tōō kankei kenkyūkai hen, *Nihon to tōōshokokuno bunkakōryū ni kansuru kisoteki kenkyū: 1981 nen 9 gatsu no kokusai sinpojiumu no hōkokushū*. Kodaira, 1982. (*Kutatások Japán és a kelet-európai országok kulturális kapcsolatairól*. Szerk. a Japán és Kelet-Európa Kapcsolata Kutatói Kör.) (A szerk. jegyzete)

pával kapcsolatos könyveket kiadni merő kiadót. Végül egy kiadó talált meg engem, és 1979-ben jelenhettek meg írásaim a *Kelet-európai gazdaságtörténet – Világi kapitalizmus és Magyarország* című tanulmánygyűjteményemben.

Hazajövetelem után ismerősökkel elkezdtek egymásnak tanítani a kelet-európai nyelveket, lengyelt, magyart, szerb-horvátot. A társaságban is terveztünk kiadni egy gyűjteményt kelet-európai történeti művek japán nyelvű fordításából. Az egyik a korábban említett *Nacionalizmus Kelet-Európában* című kötet lett, a másik pedig Berend Iván – Ránki György *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században* című munkája. Annakidején nagyon ritkák voltak Japánban az ilyen témájú irományok.

1983–1984-ben Bulgáriában is jártál. Miért?

Magyarországi tartózkodásom során többfelé utaztam, és Ivánon keresztül Nikolaj Todorovval is találkoztam Bulgáriában. Akkoriban érdekelt a Bolgár Földműves Népi Szövetség. Ott tartózkodásom során jó barátságba kerültem a Népi Szövetség nemzetközi osztályvezetőjével, aki havonta egyszer elvitt több vidéki kirendeltségbe, falvakat, falusi ipari üzemeket, termelőszövetkezeteket néztünk meg. Megtanultam, milyen szervezetben működnek, hogyan kezelik a földeket, hogyan kapják a fizetést, milyen évenkénti rendezvények vannak. Akkor ismerkedtem meg Byala Cherkva falucskával. Még most is emlékszem, hogy egy havas napon, éppen február 14-én jártam ott, Trifon Zarezan ünnepén.⁴

Mikor ismerkedtél meg a magyarországi vidékkel? Miért épp a mezőgazdaság és a falu érdekelt?

1987-ben újra három hónapot töltöttem Magyarországon, akkor jutottam el először a tanyavidékre Szeged, Békéscsaba, Kecskemét környékén az MTA Regionális Kutatások Intézete Alföldi Tudományos Intézete (Kecskemét) segítségével. Akkoriban ismerkedtem meg Csatári Bálinttal, az intézet munkatársával, majd igazgatójával és Szabó Ferencsel, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum igazgatójával.

Már amikor 1979-ben kiadtam az említett könyvemet, a földkérdéssel kezdtem, de még csak hozzátéveleg foglalkoztam azzal. Ha jól emlékszem, 1978-ban a szociáldemokraták szempontjából írtam az agrárszocializmusról, arról, hogy a párt hogyan nem tudott reagálni a falusi kérdésre. Bulgáriát követően pedig már a másik oldalról kezdtem nézni a kérdést, hogy a parasztok szempontjából hogyan működhetett a szocializmus. Bulgáriában való tartózkodásom során arra ébredtem rá ugyanis, hogy el kell gondolkodni a falusi, vidéki emberek életén. Még több kelet-európai mezőgazdasági, falusi témában akartam kutatást kezdeni, ezért tanulmányoztam Magyarországon is csak a tanyavidéket. Először egy magyar nyelven tanuló tokiói egyetemi diák motivált erre, aki elmondta, hogy egyik dolgozatában a falusi világgal szeretne foglalkozni. Erre én megmutattam neki az e témával kapcsolatos könyveimet, mire ő a tanyasi világot választotta.

Bulgáriai kutatásaimmal nem nagyon haladtam, mégis az ottani tartózkodásom után eléggé megváltoztam, és elkezdtem érdeklődni a népi írók iránt. Igyekeztem átértékelni a szocializmust olyan szempontból, hogy hogyan fogadták a népi demokráciát, és az hogyan változott '56-ban. Továbbá érdekelt a népi írók és Kádár János kapcsolata is.

1987-ben írtam egy könyvet a népi írókról *Néma forradalom: parasztok és népi mozgalom Magyarországon* címmel. Azt ugyan még korábban kezdtem el, már 1978-ban *Új Világtörténelem* címmel sorozatot terveztünk fiatal történész barátaimmal. Annak idején a

⁴ A 3. század táján élt Szent Trifon Bulgáriában és Montenegróban a szőlőművelők körében különösen tisztelt szent. (A szerk. jegyzete)

Népfrontot kutattuk, például a Dimitrov-féle politikaváltást az 1930-as években. Én a népi demokráciai eszme változásával foglalkoztam, de ezt már nem a kommunista párt felől, hanem falusi szemszögből szerettem volna újraértelmezni.

A magyarországi népi írók közül Erdei Ferencsel és Darvas Józseffel foglalkoztam. Csak 1985-ben találtam rá Nánási László önéletrajzára,⁵ ezután megváltoztattam eredeti tervemet, és újraírtam a könyvet, mert jó vezérfonalat találtam Nánásin keresztül. Annakidején, a nyolcvanas évek közepén a népi írók könyveit a könyvtárakban elzárták a közönség elől. Érdekes volt számomra, hogy emellett több antikváriumban árulták azokat. Sokszor megfordultam úpesti üzletekben, még újsághirdetést is feladtam, hogy keresem például Németh László könyveit, amire többféle választ kaptam. Mint például: „...hogy hajlandó vagyok megmutatni, de nem adom el.” Az állambiztonsági szolgálat egyszer sem vont kérdőre. Németh Lajos művészettörténész megkedvelt, és nagyon sokat segített. Olyan idők jártak, hogy padlásra dobott könyvekre bukkanhattunk.

A fő cél Nánási személyiségének megrajzolása volt, de érdekes volt, hogy munkám közben mindent bele tudtam szőni a Nánási fő szálba. Leírtam, hogy szerintem a szocializmus nem maradhat hosszú ideig a nyolcvanas évekbeli helyzetben. Úgy vélekedtek, jól láttam a jövőt, ugyanakkor a valóság már túlhaladt az általam leírtakon.

1987-ben jártál tehát először a tanyavilágban. Rózsa Sándorral is ott „találkoztál” először? Betyár témában már három könyvet írtál japánul, Szeged város Nemzetközi Kapcsolatokért Díját is megkaptad, hiszen szinte világtörténetet írtál a betyárságról. Mégis mi vonzott annyira ehhez a témához?

A *Néma forradalmat* értelmiségiek álláspontjából kiindulva mutattam be. De korábban már járva a Viharsarokban, igyekeztem az agrárszocializmusról írt értekezésemet átírni a tanyasi lakók nézőpontjából. Rózsa Sándor nevét már korábban ismertem, de míg nem jártam a tanyavilágban, addig nem tudtam, hogy még mindig ott „él” azok között az emberek között. Sőt, Szeged város történetének régebbi verziója szerint a betyárok a várostörténetben is helyet kaptak. Szegeden Blazovich László levéltár-igazgatóval és rajta keresztül sokakkal találkoztam, akik nemcsak Rózsa Sándorral, hanem a többi betyárral is megismertettek. Már korábban olvastam Eric Hobsbawm *Primitive Rebels (Primitív lázadók)* című könyvét, de nem az volt a legnagyobb hatással rám, hanem a tanyavilág. Mindenki Rózsa Sándorról mesélt, és a kondorosi emberek valami hihetetlenül vastag könyvet mutattak róla, tehát a saját szememmel tapasztaltam a „jelenlétét”. 1991-ben és 1992-ben két ízben már kifejezetten a betyárokért utaztam Magyarországra, és csak vidéken, Szegeden, Orosházán vagy Kecskeméten tartózkodtam, eltávolodva a fővárostól. Később jutott eszembe, hogy Hobsbawm műve mennyire kapcsolódik mindehhez.

Először paraszti oldalról szerettem volna átértékelni, hogy konkrétan miért fejlődött ki annyira a paraszti mozgalom országszerte az 1890-es években. Úgy véltem, nem magyarázható ez pusztán azzal, hogy szegények vagy elnyomottak voltak, hanem valamiféle kulturális, szellemi háttérre gondoltam. Eszembe jutott, hogy a betyárhagyomány is szerepet játszhatott ebben, hiszen valahova csak el kellett menekülniük a hétköznapi élethől, és valami kézzelfogható igazságot kereshettek. Ezért kezdtem először kutatni, hogy a betyárok a valóságban milyen emberek voltak, hogyan éltek, és csak azután tértem rá arra, hogy milyen elképzelés született róluk. Kutatásom során rájöttem, hogy Magyarországon a betyárokról alkotott képet irodalmi művek, versek, színdarabok formálták. Ezért Szeged, Szol-

⁵ Nánási László a Nemzeti Parasztpárt egyik alapító tagja, emlékirata *Emlékezetből* címmel 1983-ban jelent meg. (A szerk. jegyzete)

nok, Budapest levéltáraiban és a Pest megyei Levéltárban jártam, de sajnos már több dokumentum hiányzott, és a bírósági periratok is hiányosak voltak. Végül a Magyar Országos Levéltárban bukkantam rá Rózsa Sándor vallomására, amit Szabó Ferenc segítségével rögtön fel is dolgoztam. Majd Bécsig, Szabadkáig is elutaztam, hogy további levéltári forrásokra leljek. Bejártam a helyszíneket, többek között Ásotthalmot, ahol láttam a híres Rúzsa-fának nevezett „Rózsa Sándor fáját”. Mindeközben fény derült arra, hogy a betyárokat és a közönséges rablókat csupán egy hajszál választja el egymástól, de arra is, hogy az a hajszálnyi különbség mennyire fontos. Különösen érdekes lenne átértékelni ennek alapján a világ más pontjain élt betyárokat. Így művem újabb kutatások kiindulópontja lehet.

A rendszerváltás idején is jártad a tanyavilágot, és még egy társadalomszerkezeti kutatásba is belekezdteél...

Miközben folyt a rendszerváltozás, elkészültem az agrárszocializmusról szóló értekezéssel, de nem volt, ahol megjelentethettem volna. Egy olyan felmérésbe kezdünk, melynek célja annak bemutatása volt, hogy a vidéki falvak szemszögéből mit jelentettek az 1989-es események. Az 1990-es évek első felében a Kelet-Európára kiterjedő társadalmi változás egészét tanulmányoztuk a Toyota Alapítvány támogatásával: mi változott a falvakban, milyen volt és hogyan változott a falusi társadalom és gazdaság. Tizenöt japán kutató végzett kérdőíves felmérést Magyarország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Jugoszlávia, Románia és Bulgária több falvában. A kérdőív tartalmát csak nagyjából határoztuk meg, mindenki a saját módszere szerint végezhetette az adatfelvételt. Voltak azonban, akik *oral history* típusú, részletes interjúkat készítettek, az is történelmi forrás, meg kell jelenteni. Az eredmények azonban végül az íróasztalfiókban maradtak, nem jelentek meg.

2013-ban Orosháza történetéről írtál japánul, ahol szintén kísérletet tettél a rendszerváltás bemutatására.

A szocializmust és a rendszerváltozást szerettem volna a vidéki életből szemlélve értékelni. Egyrészt olyan kritikákat kaptam, hogy az önkényuralom, nepotizmus, „normalizálás” országoként különbözhet. Másrészt pedig nemcsak élő emberekről kellene írnom, hanem kicsit elvontabban, elméleti síkon fogalmazni. Már régebben foglalkoztam elméleti dolgokkal, de szerintem nincs értelme olyan fogalmakkal magyarázni történelmi tényeket, mint ’önkényuralom’, ’normalizálás’. Úgy gondoltam, hogy azt a gyökerektől, a kezdetektől át kell gondolni. Igyekeztem a szocializmust nem rövid távú, hanem hosszan lezajló folyamatként megközelíteni. Ráadásul bár úgy állították, Kelet-Európában nagy különbségek voltak szocializmus és szocializmus között, de amikor a falvakat kutattuk, felfigyeltünk a hasonlóságokra például Lengyelország és Csehország vidéki termelői és a termelőszövetkezeti élet között.

2007-ben Budapest történetét is megírtad Budapest története: városi álm címvel...

Ó, igen, az kikapcsolódás volt. Az 1990-es évek közepétől több pozíciót is vállaltam, többek között az egyetemen a külföldi diákoknak japán tanító bizottságban elnököltem, az idegennyelvi központ igazgatója és rektorhelyettes is voltam. Mindeközben, kikapcsolódásként írtam meg ezt a könyvet. Amikor 2006-ban, 1956 ötvenedik évfordulója alkalmával konferenciát szerveztem, kapcsolatba kerültem egy jó kiadóval, amely vállalkozott a könyv kiadására. 1985–1986-ban már írtam a budapesti hidakról egy építőipari folyóiratba, amit sokan dicsértek, hogy milyen érdekes volt. Később a jugoszláv irodalommal foglalkozó Tanaka Kazuóval készítettünk cikket az 1848-as eseményekről a Duna-hidak kapcsán egy történelmi folyóiratba. Akkor gondoltam rá, hogy ne csak hidakról, hanem például templomokról is írjak. Egy másik kiadó felkérésére azután mélyrehatóbban foglalkoztam a magyar történelemmel, s

2012-ben megjelent a *Magyar történelem képekben* című kiadvány. A szerkesztők meglepődtek, mivel próbáltam minél kevesebbet írni a királyokról és uralkodókról.

Mi volt a célod az 1956-ról szóló konferenciával?

A világtörténelem és a harmadik út kapcsolatát tekintve az 1956-ban folytatott politika nagyon közel állt a harmadik úthoz. Ilyen szempontból az én álláspontom Charles Gatiéhoz áll közel. Az egyik oldalon a szovjet politikusok elhibázott számítása, a magyar oldalon pedig némileg hisztérikus reagálás vezetett a tragédiához. Úgy gondolom, ha 1956-ban a magyarok rugalmasabb reformba kezdenek, talán a cseh, majd a lengyelországi események is jobbra fordulhattak volna. De nem így tettek, sőt még rugalmatlanabb lett a helyzet, kevés reformot sem tudtak véghez vinni. Az 1956-os események ezzel együtt is fordulópontot jelentettek mind egész Kelet-Európa, mind pedig a Szovjetunió számára. 1956 körül véleményem szerint a Szovjetunióon belül is próbáltak változást kivinni, de az ország csak saját magát fojtogatta, s azzal magának ártott.

Kutatásaid mellett számos más területen is aktív voltál. A rendszerváltozás korától kulturális csereprogramot kezdeményeztél Kelet-Európa és Japán között Kelet-Európai Kulturális Fórum néven...

Ha jól emlékszem, a szegedi vagy békéscsabai tartózkodásom során döbbsentem rá, hogy főleg a magyar vidéken milyen keveset tudnak Japánról, s hogy mi sem ismerjük a magyar vidéki, falusi életet. Először 1987-ben merült fel, hogy tegyünk valamit annak érdekében, hogy a két országot megismertessük egymással. Akkor beszélgettem erről a művészettörténész és néprajzkutató Bánszky Pállal, amikor sokat jártam Kecskemétre. Ő akkoriban a Kátóna József Múzeum vezetője volt, s felajánlotta, hogy ha az utaztatás költségeit nem is tudja fedezni, biztosít szállást és előadótermet.

A tanyakutatáskor Kecskemét volt az utolsó állomásom, ahol iszogatás közben így sikerült megszerveznünk az első kulturális hetet. Ezt követően Japánban meséltem róla két üzletember barátomnak, bár nem számítottam támogatásukra, mivel már fontos szerepet tölthettek be vállalataiknál, s azzal is tisztában voltam, milyen többletteleher lenne számukra a részvétel mind idő, mind pénz szempontjából. Nagy meglepetésemre épp ellenkezőleg, nagyon is hajlandónak mutatkoztak segíteni, és érdeklődtek a kulturális rendezvények iránt. Azután még több embert sikerült összehozni, néhány alapítványhoz pályázatot nyújtottunk be, cégektől is kaptunk támogatást. Mindeközben újságcikk is született rólunk, s még többen csatlakoztak. Először Kecskeméten és Békéscsabán tartottuk meg a kulturális hetet 1988-ban. 1990-ben pedig Miskolc, Szombathely és Maribor következett, egy időben egy magyar városban és egy szomszédos ország kis városában. Háromévente került azután megrendezésre a sorozat Veszprémben, Pécsen, Egerben, Kolozsvárott, Veliko Tarnovóban és Tarnowban.

Mindeközben akadt olyan falu, ahova többször is visszamentünk, Kétújfalu Somogy megyében. Szerveztünk ott mezőgazdasági témájú előadásokat is, sőt ellátogattunk oda akkor is, amikor Pécsen tartottuk a japán hetet. A szigetvári gazdanapokon is segítettünk, mi szerepeltünk az egyik pultnál, és bemutattuk a japán mezőgazdaságot, még főztünk is! Megpróbálkoztunk Kétújfaluban a siitakegomba-tenyésztéssel is 2000-ben, úgy hallottam, néhány gomba kifejlődött, de azután nem vált be a próbálkozás.

Más is érdekel a magyar kultúrán belül?

Sokat összegyűjtöttem Balázs Béla, a nagy magyar-cigány festőművész képeiből. A szocializmus korában találtam rá egy alkotására egy pesti galériában, és megvettem. Azután

Bánszky Pál is ajánlotta, s még többet vettem. A rendszerváltozás után azonban nagyon felment az áruk. Örülök, hogy korábban még tudtam vásárolni belőlük. A *Rózsa Sándor* könyvem borítóját készítő Banga Ferencet is régóta ismerem.

Mindig világtörténelmi perspektívából kutatsz, az hogyan kapcsolódik össze a magyar történelmi érdeklődéseddél?

Amikor a magyar történelemmel foglalkoztam, akkor is nemzetközi összehasonlításra törekedtem a világgazdaság, nemzetközi gazdaság és nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában. Ráadásul, ha Magyarországon világtörténelemről beszélünk, abba beleértendő a magyar történelem is. Japánban ez nem így van, itt külön tantárgy a világtörténelem és a japán történelem, amit a mai napig nagyon furcsállok. Hogyan alakulhatott így? Felfoghatatlan számomra, hogy a japán történelem szempontjából a világtörténelem valami idegen dolog. Amikor magyar történelemről írtam, még tisztábban láttam, hogy még az ország területe is változó koronként, ezért a magyar történelmet a világtörténelem korszakaiba kell belehelyezni, egyértelműen csak onnan lehet szemlélni. Szerintem a japán történelmet is ilyen szempontból kellene átírni, átértelmezni.

Jónak tartod, hogy ennyire mélyrehatóan foglalkoztál a magyar történelemmel?

Mindenképpen, mivel a magyar történelem nem zárt, a kutatás különböző korszakokban különböző területekre és témákra terjed ki. Szóval nem zárt, hanem nyitott, sőt esetleg káosz is. Ha német vagy francia történelemmel foglalkoznék, kutatásaim csak arra korlátozódnának.

Változott viszonyod Magyarországhoz és Kelet-Európához a kutatásaid kezdete óta?

Miután „papíron keresztül” megismertem Magyarországot, első lépésnek számított, hogy ott éltem. Először félelmetesnek gondoltam egy a szovjet világba tartozó helyet, majd rájöttem, ott is lehet rendesen élni, ráadásul láttam, hogy fontos nekik a kultúra, azt jobban ápolják, mint Japánban. Második fordulópontként említeném a felismerést, hogy nem csak Budapest létezik, hanem vidéki falvakba is el kell látogatni. Többször föltettem magamnak azt a kérdést, hogyan értelmezhetőek a most hanyatlóban lévő falvak, melyek sajnálatos módon magukkal rántják a magyar kultúrát is...

Változott a magyar társadalom, mióta megismertem. A szocializmust követően nem is tudom, hogy a polgárok miben keresik a boldogságot. Mindenesetre most nehéz időszakon mennek keresztül. Ha a magyar történelem egyik korszakához akarnám hasonlítani, mint-ha talán visszatértek volna a Trianon utáni zavaros időkbe.

Milyen díjakkal büszkélkedhetsz?

2004-ben Teleki Pál Érdeméremmel, 2009-ben pedig Magyar Köztársasági Érdemrenddel tüntettek ki. Álmodtam ugyan a Kossuth-díjról, de megtudtam, hogy az magyar nemzeti díj, ezért bele kellett nyugodnom, hogy csak magyar állampolgárok kaphatják meg.

Köszönöm szépen a beszélgetést.

Tokió, 2014. február 28. és július 4.

Az interjút készítette: WATANABE AKIKO

Fordította: WATANABE AKIKO, FICZERE KITTI